

Metidos na terra. Arqueoloxía da Aldea

Óscar Penín Romero*

O despoboamento non só destrúe as edificacións, destrúe os territorios, a memoria colectiva e a identidade mesma. É necesario abordar o reto demográfico e territorial en clave de acción sociopolítica.

Obreiroiro de talla lítica prehistórica realizado na Casa Vella, un dos socios da Rede Aldear · Rubén Vilanova

A arqueoloxía e a terra

Nas postremeiras do século IV, unha luxosa edificación romana ve como varias das súas estancias son transformadas en templo cristián, outras caen e as que restan son destinadas a labores agrícolas. En torno a este oratorio nace un novo modelo de poboamento que perdura ata hoxe: a ALDEA.

O lugar onde isto acontece chámase Ouvigo (Os Blancos, Ourense) e é, probablemente, a primeira aldea da Galiza. Nos nosos días, nas proximidades do templo, érguense tamén as ruínas dun pazo do século XVIII e, un pouco afastada do núcleo, chama a atención unha moderna casa de pedra do Porriño, pechada dende hai cinco lustros.

Dicía Marx que a historia sempre se repite dúas veces. Unha primeira vez como traxedia e unha segunda como farsa. Non hai nada máis indicativo da mudanza dunha época que o abandono dos símbolos de ostentación.

Ouvigo é hoxe un lugar despoboado, como moitas aldeas, mais cunha diferenza coa maioría delas. No *aut Vicus* (posible orixe do nome), hai case cincuenta anos, houbo unha intervención arqueolóxica con grandes

ecos e que serviu para coñecer mellor unha época tan interesante como é a sueva e os inicios do cristianismo, incluídas as pegadas do priscilianismo no sur da Galiza.

Cincuenta anos após da descuberta dun dos xacementos máis importantes da provincia de Ourense, as poucas persoas que quedan son case todas suficientemente

Proxección no museo de Sta. Mariña de Augas Santas do documental 'Nos quedamos. Arqueología en la Sierra de Ávila'. Pedra'23, Festival de Saberes · Rubén Vilanova

maiores para lembrar aquela intervención, e lonxe de valorala positivamente, teñen a fonda sensación de ter sido espoliadas pola acción das persoas investigadoras.

"O despoboamento destrúe os territorios, a memoria colectiva e a identidade mesma, porque os recordos dos habitantes con respecto aos lugares onde naceron pérdense"

Quen nos ocupamos da arqueoloxía, ao igual que a veciñanza labrega e gandeira, temos o noso espazo de traballo na terra e iso non é unha cuestión menor nun lugar como a Galiza. O ocase dunha poboación como Ouvia e o pouco que contribuíu a evitalo a arqueoloxía deberíanos facer reflexionar sobre os modelos de intervención sobre o rural que se levan desenvolvendo dende hai anos e que teñen demostrado pouca capacidade para reverter a situación de abandono.

O reto demográfico e territorial

O despoboamento non só destrúe as edificacións. O despoboamento destrúe os territorios, a memoria colectiva e a identidade mesma, porque os recordos das persoas habitantes con respecto aos lugares onde naceron pérdense. Se creamos unha planificación espacial baseada non só en procesos comunitarios de xestión territorial, senón tamén na instalación de poboacións en condicións de dignidade, estamos a crear unha terra na que empezar ou seguir traballando.

É necesario abordar o reto demográfico e territorial en clave de acción política e administrativa como prioridade na tarefa de goberno, pola transversalidade das políticas sobre un territorio común desde unha visión

de gobernanza multinivel que implica todas as administracións e axentes sociais, e desde o recoñecemento das características e condicións específicas de cada territorio, con especial atención aos que teñen, ademais, unha condición periférica.

Neste sentido, o ámbito da xestión/mediación cultural ten un papel fundamental á hora de inculcar na sociedade os valores necesarios para propiciar a autoxestión dos seus propios recursos patrimoniais, por unha banda, facilitando procesos de apoderamento real dos seus bens comúns, xerando un coñecemento propio froito da memoria colectiva e do traballo dos referentes e colectivos locais que en contadas ocasións tiveron a oportunidade de compartir discurso co mundo da cultura, digamos, "normalizada"; e, por outra banda, dando un valor engadido a proxectos desenvolvidos desde as industrias culturais e creativas a través dunha creación bidireccional de contido cultural vinculado ao medio rural.

As investigacións do grupo GEAAT

A universidade é cada vez máis sabedora de que as políticas científicas e as inversións, se non van acompañadas con arraigo no territorio, por si soas non chegan para reverter o declive das zonas rurais. Esta conciencia é especialmente forte nas universidades e nos campus referenciais para provincias como Ourense e Lugo.

É nisto último onde se enmarca a acción de múltiples investigadores/as do GEAAT (Grupo de Estudos de Arqueoloxía, Antigüidade e Territorio) da Facultade de Historia do Campus de Ourense. A presenza do Grupo na arqueoloxía do rural da provincia é moi ampla, con proxectos referenciais como o das pinturas rupestres do Val do Támea, o castro de Armea, o castro de Santa Lucía ou o castelo de Lorbazán.

As súas intervencións son acompañadas por un inxente esforzo de transferencias de coñecemento apoiado en eventos, exposicións e, tamén, ferramentas tecnolóxicas.

Óscar Penín realiza unha visita guiada ao xacemento do oratorio paleocristián de Ouvia, nos Blancos · Rubén Vilanova

Xornadas de arqueoastronomía na Serra da Loba (Os Blancos) organizadas polo GEAAT no marco de Pedra'23 · Rubén Vilanova

Un bo exemplo disto sería a visita virtual[◀] ás pinturas rupestres do val de Monterrei lanzada pola área de pre-historia do Grupo e a súa investigadora Beatriz Comendador.

Tamén se está a reforzar a colaboración coa sociedade civil e as institucións referenciais do territorio. Como exemplo disto, no último ano, desenvóléronse tres proxectos.

Pedra, Aldearmos e Ruralisto

Todos eles (Pedra, Aldearmos, Ruralisto) teñen como nó común o feito de estar localizados no rural e participados por numerosos axentes locais, o feito de ter unha forte compoñente formativa e proselitista e, tamén, o feito de estar coordinados polo mesmo investigador, Óscar Penín, quen asina estas liñas e que fai parte do GEAAT en calidade de investigador contratado polo proxecto europeo H2020-RURALLURE [◀]

- PEDRA, festival de saberes: é un encontro onde os saberes científicos, herdados e creativos comparten espazos en condicións de igualdade. Un festival que camiña entre unha celebración do rural e un congreso ao uso. Diverso e diferente, desenvólvese no rural de Ourense e ten como obxectivo amosar a riqueza e a vitalidade deste.
- ALDEARMOS: [◀] é un programa que conta con catro pés (Aldear na Escola, Aldear Campus Auga, Aldear Acompaña e Aldear Itinerancia). O proxecto está feito en colaboración coa Rede Aldear, unha rede de colaboración de case 20 entidades culturais do

interior de Galiza, e ten como obxectivo amosar a vitalidade do rural das provincias de Lugo e Ourense.

- RURALISTO.ORG: [◀] é unha plataforma de formación colaborativa que pretende servir como repositorio dos coñecementos xerados nas anteriores accións. O proxecto nace no marco da Rede Iberoamericana de Socialización do Patrimonio (Sopa), o Grupo de Estudos de Arqueoloxía, Antigüidade e Territorio (GEAAT) da Universidade de Vigo e o proxecto europeo rurAllure.

Todas estas iniciativas e outras que se desenvolvan nos próximos anos nacen da necesidade de facer confluír nun momento e espazo concreto todas as persoas, proxectos, recursos e reflexións vinculadas a un territorio como é o rural, e ao aspecto cultural como son os patrimonios e as memorias, para traballar sobre experiencias, visións e accións que visibilicen a relación das comunidades cos seus bens comúns. O obxectivo é crear unha contorna amable na que desenvolver estes procesos nun contexto tan fráxil como é o rural, cun patrimonio nunha situación de desamparo administrativo e mediático en favor dun patrimonio urbano que se pensa máis beneficioso a nivel económico.

Sabemos que esta fragilidade non está vinculada principalmente ao patrimonio, que posiblemente sexa o último dos problemas do rural, e que ese desamparo é global, pero pensamos que é importante que desde cada ámbito se traballe cun obxectivo común: A RESISTENCIA.

^{*}Óscar Penín Romero. Investigador contratado no proxecto H2020-rurAllure.